TUSSEN DROOM EN DAAD

De internationale kant van de sociaal-democratie

B.J. van den Boomen

1. Inleiding

De socialistische of sociaal-democratische beweging heet een internationale politieke beweging te zijn.[1] Dat denkt de buitenwereld en dat denken de sociaal-democraten zelf. Ook in Nederland. 'De Internationale' wordt bij tijd en wijle nog met vuur gezongen. Er zijn ook de nodige historische tekenen dat deze karakterschets klopt. Socialistische en sociaal-democratische partijen en bewegingen komen al veel langer dan een eeuw voor in allerlei verschillende landen - aanvankelijk vooral op het Europese continent - en deze partijen onderhielden en onderhouden met elkaar allerlei contacten. Het aantal partijen dat zich aansluit bij de Socialistische Internationale (de internationale koepelorganisatie, afgekort SI) groeit nog steeds, de laatste tijd zelfs weer fors. Vanaf 1864 zijn er achtereenvolgens vier internationale organisaties van socialisten geweest. Na iedere mislukking werd na verloop van enige tijd toch weer opnieuw een internationale socialistische organisatie opgericht. Het internationalisme zit kennelijk zo ingebakken in de socialistische opvattingen dat ondanks alle tegenslagen steeds opnieuw de behoefte ontstaat internationale organisaties van socialisten op te richten. Ook de PvdA en haar voorganger de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) waren altijd actief betrokken bij multilaterale contacten binnen de internationale socialistische beweging.
Naast deze hardnekkige pogingen tot onderlinge contacten tussen zusterpartijen is er nog een ander argument om de socialistische beweging als een internationale beweging te bestempelen. In het gedachtegoed van het socialisme was altijd een stevige plaats ingeruimd voor het idee dat de solidariteit van de arbeidersklasse de nationale grenzen overschrijdt; dat in de verschillende landen de politieke partijen die die klasse vertegenwoordigden voor hetzelfde vechten (of vochten); en meer nog dat het mogelijk zou zijn om op basis van deze, de landsgrenzen overschrijdende solidariteit, wezenlijke politieke invloed uit te oefenen op de internationale ontwikkelingen of de ontwikkelingen binnen andere landen. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog geloofden veel socialisten oprecht dat de dreigende oorlog op

het Europese continent zou kunnen worden voorkomen door een op het juiste moment uit te roepen algemene werkstaking van de arbeiders in met name Duitsland. Dat bleek, zoals bekend, helaas een faliekant verkeerde inschatting. Dat de opvatting dat klassensolidariteit sterker was dan nationale solidariteit zo'n centrale plaats innam binnen het socialistisch ideeëngoed, heeft veel te maken met het feit dat het socialisme is ontstaan in een in feite pre-statelijke periode, in een situatie waarin in ieder geval bij de toenmalige georganiseerde arbeidersbeweging de nationale staat als logisch en bepalend kader waarbinnen de eigen politieke ideeën zouden moeten worden vormgegeven, nog niet was doorgedrongen. De natie-staat was geen onderdeel van het oorspronkelijke socialistische concept. Wel moeten we constateren dat de feitelijke ontplooiing van het socialisme al in de negentiende eeuw en zeker daarna vooral in het kader van de nationale staat heeft plaatsgevonden.
Toch bleef, niet in het minst omdat steeds opnieuw internationale organisaties van socialistische partijen actief werden waar andere politieke stromingen zulke organisaties (tot voor kort) niet of nauwelijks kenden, de indruk van een succesvolle internationaal georganiseerde politieke beweging bestaan. De socialisten zelf hebben tot op de dag van vandaag van zichzelf het idee dat zij onderdeel zijn van een waarlijk internationale beweging. Op het congres van de SI dat in september 1996 in de vergaderzaal van de Verenigde Naties in New York werd gehouden, was dat in talloze speeches van de aanwezige partijleiders te beluisteren. Het aantal afgevaardigden van aangesloten partijen of van partijen die zich wilden aansluiten was groot genoeg om de grote zaal in het VN-gebouw te vullen. De SI is de grootste internationale partijpolitieke beweging ter wereld.

2. De socialistische Internationales

De geschiedenis van de internationale samenwerking van socialisten is lang en kent hoogte- en dieptepunten. De formele kant ziet er - zeer in het kort - als volgt uit:
In 1864 werd, onder meer uit verontwaardiging over de onderdrukking van de Poolse opstand en als gevolg van een bezoek van een delegatie Franse arbeiders aan de wereldtentoonstelling in Londen en het daaruit voortvloeiende contact met Britse collega's, de Eerste Internationale opgericht. De officiële naam was 'Internationale Arbeidersassociatie'. Deze Internationale werd opgezet als een werkelijk internationale partij met nationale secties. Het neerslaan van de Commune van Parijs in 1871 maakte in feite een einde aan de Eerste Internationale, die in 1876 formeel werd opgeheven. K. Marx was de drijvende kracht achter de Eerste Internationale en oefende als corresponderend secretaris van het algemeen bestuur grote invloed uit. De SDAP werd 'pas' in 1894 opgericht en maakte dus geen deel uit van deze Internationale.
In 1889 volgde de Tweede Internationale. De meeste socialistische partijen

waren toen al zeer sterk nationaal georganiseerd. Daardoor droeg deze Tweede Internationale meer het karakter van een federatie van autonome nationale partijen en functioneerde zij vooral als een forum voor debat. De aangesloten partijen - waaronder de SDAP sinds 1896 - waren slechts moreel gebonden aan de besluiten van de Tweede Internationale. Desalniettemin geloofden de socialisten zoals reeds gezegd dat de internationale solidariteit tussen de arbeiders de dreigende Eerste Wereldoorlog zou kunnen verhinderen. De Nederlandse socialisten speelden in deze internationale, die door de *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD) werd gedomineerd, een niet helemaal onbelangrijke rol. Zo werd in 1904 in Amsterdam een belangrijk congres van het internationale samenwerkingsverband gehouden. Het einde van de Tweede Internationale kwam met het uitbreken van die Eerste Wereldoorlog, toen overal in Europa de socialistische partijen zich schaarden in het nationale gelid. SDAP-leider P.J. Troelstra verwoordde het zo: '...in deze ernstige omstandigheden [overheerst] de nationale gedachte de nationale geschillen'.
In het interbellum bestond de Socialistische Arbeiders Internationale (SAI). Deze Internationale was, na hevige ideologische strijd over hoe de revolutionaire ontwikkelingen in Rusland moesten worden gewaardeerd, het antwoord van de democratisch socialisten op de in 1919 door Lenin opgerichte communistische Derde Internationale (vooral bekend onder de Duitse afkorting Komintern). In 1923 ging de SAI van start. Aanvankelijk redelijk succesvol, later steeds meer verzwakt door de gevolgen van de grote economische crisis en de opkomst van het fascisme in vooral Duitsland waartegen de SPD een weliswaar beginselvast maar weinig effectief verzet bood. De voor links desastreus verlopen Spaanse Burgeroorlog aan het einde van de jaren dertig was in feite de doodklap voor de SAI. In 1940 ging deze Internationale ten onder. De SAI was in theorie een supranationaal orgaan dat bindende besluiten kon nemen met betrekking tot internationale vraagstukken, waaraan de nationale partijen zich zouden moeten houden. In de praktijk werd op het artikel van de statuten van de SAI waarin dit was geregeld, nooit een beroep gedaan. De SDAP was lid van de SAI en de SDAP-leider J.W. Albarda, de opvolger van Troelstra, was een van de laatste voorzitters van de SAI.
Het duurde na de Tweede Wereldoorlog tot 1951 voordat de huidige Socialistische Internationale werd opgericht. Vanaf 1945 waren er al wel regelmatig Internationale Socialistenconferenties gehouden, maar tot oprichting van een Internationale kon niet worden besloten - met name als gevolg van meningsverschillen over de relatie met het communisme. Het uitbreken van de Koude Oorlog en de daarmee gepaard gaande nieuwe waterscheiding tussen socialisten en communisten ruimde dat probleem uit de weg. De PvdA was vanaf de oprichting lid van de SI.
Aanvankelijk was de SI - evenals haar voorlopers - een vooral Europese aangelegenheid, zoals het socialisme of de sociaal-democratie lange tijd een

overwegend Europees verschijnsel was. In de Verenigde Staten heeft om tal van redenen het socialisme als politieke beweging nooit veel aanhang gehad. Voor zover partijen uit andere continenten lid waren van de SI waren dat met uitzondering van de Australische en Nieuw-Zeelandse partij toch vooral 'cliënt-partijen' die in het kader van koloniale verhoudingen waren ontstaan. De laatste decennia echter zijn vooral in Latijns-Amerika veel partijen ontstaan die zich socialistisch of sociaal-democratisch noemen en die aansluiting hebben gezocht en gekregen bij de SI. Ook in een aantal Afrikaanse landen zijn zulke partijen (los van (neo-)koloniale bemoeienis) ontstaan. Sinds de val van het communisme zijn ook in alle Midden- en Oost-Europese landen socialistische of sociaal-democratische partijen heropgericht of ontstaan (deels als hervormingen van de voor 1990 opererende communistische partijen), die zich hebben aangesloten bij de SI of voor die aansluiting ijveren. De SI is een nog steeds groeiende, wereldwijd vertakte organisatie. Het is overigens een verband van autonome nationale partijen. De SI kan verzoeken om lidmaatschap weigeren en kan leden in zeer ernstige gevallen ook uitstoten, maar kan geen de nationale partijen bindende besluiten nemen.

3. De Socialistische Internationale

De PvdA is zoals gezegd vanaf het begin van de Socialistische Internationale een actief lid van deze organisatie geweest. De SI groeide uit tot een belangrijk forum voor de ideologische vernieuwing die de West-Europese socialistische partijen na de Tweede Wereldoorlog doormaakten (van klassenpartij naar volkspartij). De doorbraakgedachte waarop de PvdA was gebaseerd, werd binnen de SI met veel succes uitgedragen op een buitengewone conferentie van de SI in Bentveld in 1953. Ook in de discussie met betrekking tot de problematiek van de Derde Wereld die binnen de SI al snel werd gevoerd was de PvdA onder leiding van H. Vos sterk actief.
De SI raakte in de versukkeling in de tweede helft van de jaren zestig en de eerste helft van de jaren zeventig. Zowel op het vlak van de organisatie als op het punt van de ideologie waren er grote problemen. Niet geheel toevallig viel deze periode van versukkeling samen met een periode waarin veel van de nationale partijen in eigen land de regering vormden dan wel in de regering participeerden. Het lijkt er sterk op dat, althans in die tijd, partijen die op nationaal niveau succes boekten al hun aandacht en energie op dat nationale niveau richtten. Een tweede reden voor de terugval was dat een leidende partij was gaan ontbreken. In het begin van de SI was dat de Engelse *Labour Party*, maar deze partij raakte ook nationaal over haar hoogtepunt heen en liet zich steeds minder aan de SI gelegen liggen. Een derde reden was de ideologische crisis waarin de West-Europese sociaal-democratie gaandeweg was geraakt. Op de 'revolutie' van de jaren zestig, de kritiek op de verzorgingsstaat en de consumentenmaatschappij, had de sociaal-democra-

tie aanvankelijk weinig antwoord. Vervolgens diende zich een economische recessie en een energiecrisis aan. Ook op het punt van de te varen koers in de internationale politiek ontstonden twijfels en meningsverschillen. De oorlog in Vietnam en de in te nemen houding ten opzichte van de veiligheidspolitiek (de nucleaire kwestie) beproefde zwaar de Atlantische gezindheid van sommige sociaal-democratische partijen (niet in de laatste plaats de PvdA). Een gezamenlijk gedragen koers voor de SI was niet onmiddellijk voor handen (zeker niet als men bedenkt dat SPD-bondskanselier H. Schmidt in hoge mate mede verantwoordelijk is geweest voor het door de PvdA zo bestreden zogenaamde 'dubbelbesluit', zoals deze zelf uitdrukkelijk heeft verklaard).
Er volgde een forse opleving toen de Duitse SPD het initiatief in de SI overnam in 1976. W. Brandt, Schmidt's voorganger als bondskanselier, werd voorzitter van de SI en legde de nadruk op drie thema's: ontwapening en ontspanning, de Noord-Zuiddialoog en de mensenrechten. Verder moest de SI zich opnieuw serieus inspannen om haar eurocentrische karakter kwijt te raken. Over het geheel genomen beleefde de SI onder Brandt zeer succesvolle jaren. Veel nieuwe leden, vooral uit Latijns-Amerika, en veel bemoeienis van socialisten - al dan niet in SI-verband - met internationale kwesties (de Midden Oosten-kwestie, diverse missies naar Zuid- en Midden-Amerika, de apartheid in Zuidelijk Afrika). De PvdA heeft aan veel SI-activiteiten actief deelgenomen. Zuid-Amerika, Zuidelijk Afrika en het Midden-Oosten hadden de bijzondere belangstelling van de PvdA. Ook deelname door J. Pronk aan de totstandkoming van diverse internationale rapporten (zoals het rapport van de commissie-Brandt) moeten in dit kader worden geplaatst. De PvdA is ook zeer actief geweest in de SI-werkgroep ontwapening.
Het elan van de periode Brandt is echter verlopen. De leidende positie van de SPD is grotendeels weggevallen door de problemen waarin deze partij in eigen land is komen te verkeren (jarenlange oppositierol, geen duidelijke nationale leider). De huidige leiding van de SI (oud-premier P. Mauroy van de Franse *Parti Socialiste*) is op z'n minst als zwak te kenschetsen en de PS is zelf nationaal in de oppositie geraakt. De sociaal-democratie bevindt zich over de gehele wereld in het defensief en zoals sommigen zeggen in een crisis door de opkomst van het vrije-marktdenken. SI-congressen munten uit in verbaal geweld en veel fraaie maar weinig praktische resoluties, zoals laatstelijk bleek in september 1996 in New York. Dat het niet goed gaat met de SI wordt intern ook wel beseft. Niet voor niets is op het laatste SI congres een hervormingscommissie onder leiding van de Spaanse oud-premier F. Gonzales ingesteld, die met voorstellen moet komen om van de SI zowel op organisatorisch als op ideologisch terrein een slagvaardiger organisatie te maken. Aan het tot stand komen van deze hervormingscommissie is behoorlijk wat (kritisch en oppositioneel) voorwerk verricht door een informeel clubje internationaal secretarissen van een aantal partijen, waarvan de PvdA een van de initiatiefnemers is geweest.

4. Europese sociaal-democratische samenwerking

Naast deelname in de SI is er ook nog de Europese samenwerking tussen socialistische of sociaal-democratische partijen waaraan het internationale karakter van de PvdA kan worden afgemeten. In 1952 werd de constituerende zitting gehouden van de Gemeenschappelijke Vergadering van de Europese Gemeenschap van Kolen en Staal (EGKS), waarvan Nederland met instemming van de PvdA lid was geworden. Al in die eerste zitting werd door socialisten gewezen op de wenselijkheid van contacten over de grenzen heen, maar tot vorming van politieke fracties kwam men ondanks het pleidooi van de socialisten daarvoor nog niet. In 1953 werd in een plenaire vergadering van de EGKS echter toch besloten om de mogelijkheid van fractievorming te introduceren. In de constituerende vergadering van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) in 1958 werd dat EGKS-besluit herbevestigd. PvdA-vertegenwoordigers waren van het begin af aan lid van de socialistische fracties in de EGKS- en EEG-vergadering. Ook de partijen hadden (in 1957) besloten tot samenwerking binnen de EEG over te gaan, teneinde een band te scheppen tussen de partijen en de fractie in de Gemeenschappelijke Vergadering. Er werd besloten tot het regelmatig houden van congressen en er werd een 'verbindingsbureau' van de gezamenlijke partijen ingesteld om tussen congressen in het onderling contact te onderhouden. Tegelijk werd duidelijk gemaakt dat deze nieuwe regionale vorm van samenwerking niet als een aanslag op de deelname aan de SI was bedoeld. Er werd een gezamenlijk algemeen Europees programma en een landbouwprogramma opgesteld voor de fractie van de in 1958 op te richten Gemeenschappelijke Vergadering van de EEG (veel later pas Europees Parlement genoemd).
Na deze activiteiten in de jaren vijftig zakte de Europese samenwerking lange tijd in. Er werden nog wel regelmatig congressen gehouden, maar die hadden een voornamelijk ritueel karakter. Werd bij de oprichting van de EEG nog gestreefd naar gemeenschappelijke, door alle aangesloten partijen onderschreven standpuntbepalingen (hetgeen toen ook gedeeltelijk lukte), later kwam het daar bij belangrijke besluiten van de Gemeenschappelijke Vergaderingen en de nationale parlementen met betrekking tot de Europese integratie (uitbreidingen, eigen-middelenverdrag, interne-marktbesluit en dergelijke) niet meer van. Pas veel later werden de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement aanleiding voor het ontwerpen van gemeenschappelijke verkiezingsprogramma's - de zogenaamde 'Manifesten' - in 1979, 1984, 1989 en 1994. Deze Manifesten zijn overigens (noodzakelijkerwijs) nogal globaal van karakter. Daarnaast werden en worden door de nationale partijen landelijke programma's voor de Europese verkiezingen opgesteld, die in de regel als belangrijker worden beschouwd en waarop in de diverse nationale campagnes vaak meer nadruk wordt gelegd.
Het samenwerkingsverband van de socialistische partijen in de EEG kreeg

de vorm van een federatie van autonome nationale partijen. De 'Federatie' zoals in Nederland het samenwerkingsverband werd aangeduid, kon geen voor de nationale partijen bindende besluiten nemen. In de fractie in het Europees Parlement ging het eigenlijk niet anders. Hoewel er hier vanaf het begin een socialistische fractie bestond, bleven de nationale delegaties toch de belangrijkste kaders waarbinnen politieke besluitvorming plaatsvond. Daar waar niet direct beleidsbeslissingen behoefden te worden genomen lukte het innemen van een gezamenlijk standpunt vaak nog wel. Mensenrechten, emancipatie van vrouwen, de strijd tegen de apartheid in Zuid-Afrika, discriminatie in het algemeen waren allemaal onderwerpen waarover een grote mate van overeenstemming werd bereikt. Er zijn op deze terreinen ook gezamenlijke brochures uitgegeven. Als het echter ging om zaken waarover in de Gemeenschap daadwerkelijk beslissingen worden genomen, lag het meteen anders. Daar waar het nationale belang om de hoek komt kijken was (en is) het veel moeilijker om tot een gemeenschappelijke standpuntbepaling binnen de fractie te komen. Men kon (en kan) dan ook niet zelden zien dat de scheidslijnen binnen het Europees Parlement dwars door de fracties lopen. Ondanks de rechtstreekse verkiezingen en de gezamenlijke Manifesten stagneerde opnieuw de voortgang in de samenwerking.

5. Partij van Europese Sociaal-democraten (PES)

Een nieuwe impuls voor samenwerking was het besluit te komen tot een interne markt. Naarmate de Europese integratie meer gaat voorstellen, voelen socialisten kennelijk steeds meer de behoefte de partijpolitieke samenwerking ook op Europees niveau te verdiepen. In bijvoorbeeld het Europees verkiezingsprogramma van de PvdA van 1989 (het nationale Europese programma wel te verstaan, niet het gezamenlijke Europese Manifest) was de wens opgenomen om te komen tot de vorming van een Europese sociaal-democratische partij. Dat de PvdA in deze wens niet alleen stond, bewees het in november 1992 in Den Haag gehouden oprichtingscongres van de Partij van Europese Sociaal-democraten (PES).[2] Aan de voorbereiding van dat besluit werd door de PvdA enthousiast meegewerkt. De PES is echter nog steeds geen partij in de zin zoals de nationale partijen dat zijn. Het is meer een omvorming geweest van de bestaande Federatie in iets wat wel een partij wordt genoemd, maar dat zeker nog lang niet is. De autonomie van de nationale partijen blijft in grote trekken gehandhaafd. De zusterpartijen werden het niet eens over de invoering van besluitvorming bij meerderheid. Dat betekent dat ook binnen de PES iedere partij uiteindelijk haar eigen weg kan gaan (en dat gebeurt dan ook herhaaldelijk). Door het optreden van de PES is er op het niveau van de landelijke partijen eigenlijk weinig veranderd. Hooguit kan men zeggen dat men op vrijwillige basis iets nadrukkelijker dan voorheen naar een gezamenlijke standpuntbepaling streeft. Wel is het zo dat het Europese Manifest thans bindend is voor de

leden van de PES-fractie in het Europees Parlement. Het Manifest wordt door het congres van de PES vastgesteld. Door het al eerder genoemde zeer globale karakter van het Manifest heeft dit overigens maar een relatieve waarde.

De status van de PES als partij is ook niet erg groot in de ogen van de nationale partijen. Daarvoor zijn diverse redenen te noemen. De eerste is dat anders dan gebruikelijk in de geschiedenis van de meeste socialistische partijen, in het geval van de PES de partij voortkomt uit de fractie. De socialistische fractie in het Europees Parlement stond aan de basis van de PES, en deze is financieel en organisatorisch grotendeels een verlengstuk van de fractie. Weliswaar hebben de partijen tezamen formeel de PES opgericht, maar haar voorganger - de Federatie - werd gevormd nadat en omdat er een fractie in de Gemeenschappelijke Vergadering was ontstaan. Binnen de socialistische beweging is het normaal dat een fractie voortkomt uit een partij. Dat heeft uiteraard gevolgen voor de verhoudingen. De nationale partijen, zich bewust van hun geschiedenis en positie, zullen zich niet gauw onderschikken aan een PES die gezien wordt als het verlengstuk van de fractie in het Europees Parlement.
Een tweede oorzaak voor de lage status en de onmacht van de PES is de relatieve onmacht van het Europees Parlement. Als het Europees Parlement weinig directe invloed (macht) op het eindproduct van de Europese politiek waarmee de burger wordt geconfronteerd kan uitoefenen, dan heeft machtsvorming op Europees niveau ook weinig zin. Partijen zullen dan ook pas worden gedwongen publiek verantwoording af te leggen over hun Europese standpunten, als de bevoegdheden van het Europees Parlement substantieel zijn toegenomen.
De derde reden is dat de PES een samenraapsel van ongelijke delen is, omdat zij is samengesteld uit partijen die in de oppositie verkeren en partijen die (mee)regeren. Dat maakt dat de samenstellende delen in theorie en vaak ook in de praktijk heel andere belangen hebben. Maar al te vaak komt het voor dat besluitvorming binnen de PES (en ook binnen de PES-fractie) om het op z'n Vlaams te zeggen is 'verhypothekeerd' door de positie die nationale partijen in hun eigen land innemen.
Een laatste verklaring voor de zwakke positie van de PES is dat het leiderschap van deze partij anno 1997 in handen is van iemand die èn het te druk heeft met zijn nationale leiderschap èn die binnen die nationale context ook geen onomstreden positie heeft. De Duitse SPD-leider R. Scharping lijkt niet de meest geschikte keus om de beginnende PES een stevige positie ten opzichte van nationale partijen en de PES-fractie in het Europees Parlement te verschaffen.
Al met al blijft het sukkelen met de PES. Haar laatste, in 1995 gehouden congres in Barcelona was een weliswaar pompeuze vertoning met veel retoriek, maar tegelijk een (althans voor deze afgevaardigde) weinig inspire-

rende en weinig praktische resultaten opleverende gebeurtenis. Dat er onvrede is over het functioneren van de PES blijkt uit de al eerder genoemde informele groep van internationaal secretarissen (waaronder die van de PvdA), die zich niet alleen gebogen heeft over het matig functioneren van de SI maar ook het functioneren van de PES in kritische zin een aantal malen heeft besproken. Ook meer publiek binnen de PvdA neemt de kritiek op de PES toe. Partijvoorzitter F. Rottenberg sprak eind 1996 in uiterst kritische bewoordingen ('PEST-partij') over de PES bij de presentatie van het boekje van de jongerengroep 'Niet Nix'. Toch stoppen ook nu de pogingen van de PvdA niet om de PES beter te laten functioneren. Op het PvdA-congres in februari 1997 lag een voorstel voor om de afvaardiging naar PES-congressen een permanent karakter te geven en om deze rechtstreeks door het partijcongres te laten kiezen (echter zonder mandaat). Men hoopt uiteraard zo de PvdA-inbreng in de PES (en daarmee de PES zelf) kwalitatief te verhogen.

6. Overige internationale contacten

Naast activiteiten in deze formele kaders is de PvdA ook actief geweest in meer informele internationale verbanden. Een recent voorbeeld daarvan is het werk dat de PvdA (op basis van door de Nederlandse regering sinds 1990 verstrekte financiën) verricht door middel van de Alfred Mozer Stichting (de Oost-Europa Stichting van de PvdA) in Midden- en Oost-Europa. De PvdA verzorgt trainings- en scholingsprogramma's in nagenoeg elk Midden- en Oost-Europees land ten behoeve van zusterpartijen daar. In dat werk is een nauwe, half formele, half informele samenwerking ontstaan met (instituten van) andere West-Europese sociaal-democratische partijen. Met de Duitse *Friedrich Ebert Stiftung*, de Zweedse *Olof Palme Foundation*, het Oostenrijkse *Karl Renner Institut*, de Franse *Fondation Jean Jaures* en de Engelse *Westminster Foundation* zijn tezamen talrijke projecten uitgevoerd. De PvdA participeert in dit verband ook in het Europese Forum, een formeel samenwerkingsverband van socialistische partijen gericht op Midden- en Oost-Europa. Door deze activiteiten zijn met een aantal sociaaldemocratische en socialistische partijen in deze regio nauwe banden ontstaan.[3]
Wat verder terug in de geschiedenis kan melding worden gemaakt van het zogenaamde ScandiLux-beraad. Op initiatief van de PvdA kwamen ten tijde van de kruisrakettenkwestie vertegenwoordigers van de Noordse sociaaldemocratische partijen en de partijen uit de Benelux diverse malen bijeen om een gezamenlijke opstelling te bespreken. In een later stadium deden aan dit beraad ook vertegenwoordigers van de SPD mee.
Verder kan worden vermeld dat vertegenwoordigers van de PvdA (waaronder de oud-minister van Buitenlandse Zaken, M. van der Stoel) pogingen hebben gedaan een doorbraak in de patstelling tussen de Israëlische Arbeiderspartij en Arafat's Palestijns Bevrijdingsfront te bewerken. In diverse

sessies met beide partijen, waaraan nooit ruchtbaarheid is gegeven, is hierover overleg gevoerd. Dit alles speelde zich af geruime tijd voor de uiteindelijk succesvolle bemiddeling van de Noorse sociaal-democraten, die tot de Akkoorden van Oslo leidden.
Ook heeft de PvdA daadwerkelijke (materiële) steun verleend aan partijen in andere landen. Sinds jaar en dag bestaat binnen de partij het Fonds voor Internationale Solidariteit. Uit dat fonds worden donaties gedaan aan zusterpartijen die dat nodig hebben. Dat zoiets in de praktijk niet altijd even gemakkelijk is, blijkt uit het feit dat een internationaal secretaris van de PvdA ooit een voor dat land illegale financiële bijdrage de grens van een Zuid-Europees land heeft overgesmokkeld om de net uit de illegaliteit tredende zusterpartij daar te ondersteunen.
De PvdA schroomde ook niet zich te bemoeien met de interne zaken van zusterpartijen elders. Zo heeft in de jaren zeventig binnen de PvdA geruime tijd een door het toenmalig partijbestuur getolereerd comité bestaan dat zich verzette tegen de in Duitsland indertijd gepraktiseerde *Berufsverbote*. De SPD, die toen regeringsverantwoordelijkheid droeg, werd op dat punt door dat comité en ook wel door de PvdA aangesproken. De toenmalige PvdA-voorzitter I. van den Heuvel nam deel aan een Westduitse manifestatie tegen deze *Berufsverbote*. De verhouding met de SPD was door deze affaire lange tijd nogal koel. Uiteindelijk werd in een gezamenlijke bijeenkomst van SPD- en PvdA-vertegenwoordigers deze kwestie min of meer bijgelegd.

7. Conclusies en vooruitblik

Binnen de socialistische beweging bestaat een kennelijk hardnekkig en steeds hernieuwd streven naar internationale samenwerking. Dat heeft niet alleen te maken met de ideologie van deze beweging. Het krijgt ook steeds nieuwe impulsen door de voortgaande Europese integratie. Ook na periodes van stagnatie en zelfs na faliekante mislukkingen (de verschillende Internationales) wordt steeds opnieuw de internationale samenwerking gezocht.
Op dit moment is er binnen zowel de SI als de PES en PES- fractie sprake van een periode van stagnatie. In beide verbanden ontbreken duidelijke aanvoerders en leidende partijen, die met een helder programma hun respectieve organisaties verder uit kunnen bouwen. Het is echter in het licht van de geschiedenis van de internationale samenwerking binnen de socialistische beweging niet waarschijnlijk dat deze stagnatie definitief is, of een begin van verval.
Ondanks alle samenwerking is er nog steeds niet echt sprake van vermindering van de soevereiniteit van de nationale partijen. De kans dat dit in SI-verband snel zal gebeuren is niet echt groot. Daarvoor is dat gezelschap te groot, te divers ook wat belangen betreft (denk alleen maar aan het verschil tussen een gevestigde West-Europese partij die de welvaartsstaat moet verdedigen en een pas beginnende partij in Afrika) en nog te weinig uitgeba-

lanceerd. Ook ontbreekt er buiten de SI een politiek besluitvormend orgaan waarop onderlinge, interne afstemming zich zou kunnen richten. De VN lijkt nog in de verste verte niet toe aan een ontwikkeling in zo'n richting.
Overigens moet hier worden gezegd dat het ook niet de doelstelling van de SI is om de autonomie van de nationale partijen aan te tasten. De SI is opgezet als een verband van autonome nationale partijen. Verder moet worden bedacht dat de SI de grootste politieke organisatie ter wereld is, die bovendien onder andere door de snelle groei van het aantal leden grote veranderingen ondergaat. De culturele verschillen bijvoorbeeld die er al waren tussen de nationale partijen toen de SI nog een voornamelijk Europese organisatie was, waren al groot. Nu, met de snelle uitbreiding met leden uit andere delen van de wereld, is dat probleem nog groter.
Een en ander ligt wat anders bij de PES. In het verband van de Europese Unie is wel degelijk sprake van pogingen binnen de socialistische beweging om de nationale grenzen te overstijgen. Dat ligt ook in de aard van de Europese integratie zelf besloten. Hier echter wreekt zich de onmacht van het Europees Parlement. Toch worden hele kleine stapjes in de richting van afknabbeling van de nationale soevereiniteit gezet (van Federatie naar PES-partij, bindende werking van het Manifest voor de PES-fractie). Er zal echter nog heel wat water door de rivier gaan voordat de nationale soevereiniteit van de betrokken partijen echt wordt aangetast. Opvallend blijft dat de sociaal-democratie, die veruit de grootste politieke 'familie' van Europa is met in veel landen regeringsmacht, zo weinig gebruik maakt van haar potentiële machtspositie op Europees niveau.

Voorwaarden voor beëindiging van de stagnatie in SI en PES zijn in ieder geval dat er opnieuw in beide organisaties leidende partijen optreden die voorzitters leveren die onomstreden zijn, en die tijd kunnen en willen investeren in de leiding van beide organisaties. Wat de PES betreft moet de status en organisatorische positie veranderen. Alleen losser van de fractie, zowel wat organisatie als wat financiën betreft, kan de PES groeien in gewicht. Cruciaal echter is het karakter van de Europese integratie. Blijft het centrum van de macht binnen Europa liggen bij de nationale regeringen, dan zal het gewicht van de PES niet snel en niet gemakkelijk toenemen.
Voor zowel PES als SI is sprake van negatieve effecten van de ideologische crisis waarin de sociaal-democratische of socialistische beweging mondiaal is komen te verkeren. De *revival* van de vrije-marktgedachte gecombineerd met de volledige deconfiture van het communistische systeem (hoezeer dit laatste ook ten onrechte op het socialisme terugslaat) heeft er toe geleid dat het socialisme in het defensief is geraakt. De aanpassing van vele nationale economieën aan de internationalisering enerzijds en het maatschappelijke proces van individualisering anderzijds hebben met name voor het socialisme, dat vooral gebaseerd was en is op de binnen de nationale staat vaak via de overheid georganiseerde solidariteit, grote gevolgen gehad. De werfkracht

van de socialistische boodschap is sterk onder druk gekomen. Of men dat betreurt hangt af van de eigen politieke opvattingen. Duidelijk is dat een beweging die in het defensief is gedrongen een extra handicap heeft als het gaat om de uitbouw van de eigen (internationale) organisatie. Met de stroom mee zwemt het heel wat gemakkelijker dan tegen de stroom in.[4]
De PvdA heeft vanaf het begin deelgenomen aan de internationale samenwerking en heeft dat altijd met veel overtuiging gedaan. Ondanks alle huidige kritiek op de stagnatie binnen SI en PES zijn er geen tekenen van verflauwde belangstelling binnen de PvdA voor internationale samenwerking. Het partijcongres van februari 1997 was voor een groot deel gewijd aan de internationale politiek. In het voorbereidende rapport voor dat congres werd niet gepleit voor terugtrekking achter de Nederlandse waterlinie, integendeel.
De internationale samenwerking binnen de socialistische beweging kent een lange geschiedenis. Eén conclusie lijkt niet voor tegenwerping vatbaar: er is ook nog een lange weg te gaan.[5]

noten

1. De termen sociaal-democratie en socialisme worden in dit artikel afwisselend en zonder onderscheid gehanteerd. Dat gebeurt omdat in de geschiedenis van het democratisch socialisme en ook nu nog beide termen worden gebruikt voor partijen die niet fundamenteel van elkaar verschillen. In Frankrijk heet de zusterpartij van de PvdA *Parti Socialiste*. De voorganger van de PvdA heette Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP). De PvdA noemt zichzelf ook sociaal-democratisch, maar heeft nooit moeite gehad lid te zijn van een organisatie die Socialistische Internationale heet.
2. In het Engels *Party of European Socialists*, in het Frans *Parti des Socialistes Européens*.
3. In Midden- en Oost-Europa is er (vooralsnog) wel vaak een zinvol onderscheid tussen sociaal-democratische en socialistische partijen te maken. De term sociaal-democratisch wordt vaak gehanteerd door authentieke - dat wil zeggen nooit communistisch geweest zijnde - partijen, vaak heroprichtingen van vooroorlogse sociaal-democratische partijen, ook om zich te onderscheiden van socialistische partijen. Deze laatste categorie betreft in Midden- en Oost-Europa veelal ex-communistische partijen, al dan niet geloofwaardig hervormd, al dan niet inmiddels verbonden met de SI.
4. Overigens lijkt het er op dat het hoogtepunt van het marktdenken ook al weer voorbij is. De negatieve effecten van ongebreidelde liberalisering worden steeds meer duidelijk.
5. Voor dit artikel werd de volgende literatuur geraadpleegd: M. Krop, 'Een vreemde eend in de bijt. De Socialistische Internationale in de wereldpolitiek', in: J. Bank e.a., red., *Het derde jaarboek voor het democratisch socialisme*, Amsterdam, 1982, 12-47; M. Krop en B. Tromp, '"Zal hij mor-

gen heersen op aard"? Socialisme en internationalisme', in: M. Krop e.a., red., *Het tiende jaarboek voor het democratisch socialisme*, Amsterdam, 1989, 19-46; B. Cohen, 'Socialisten en Europese integratie. Ideologie en praktijk van internationalisme', in: *ibidem*, 47-80; en M. Krop, red., *Burengerucht. Opstellen over Duitsland*, Deventer, 1978.